

Семінарські заняття №1.

Історичні етапи становлення та розвитку фінансів.

З метою пізнання суспільних явищ і правильного розуміння їх сутності потрібно звернутися до генезису — моменту зародження і подальшого процесу розвитку, який зумовив певний стан, вид, вияв того чи іншого явища.

Фінанси — історична категорія, зміст якої суттєво змінюється, якщо змінювати загальні умови суспільного устрою. Термін "фінанси" походить від лат. *finis*, тобто кінець, фініш. Це поняття використовувалося у грошових відносинах, що виникали між державою (в особі монарха, судді та інших представників влади) та населенням, і трактувалося як завершення грошового платежу. Після закінчення грошового розрахунку особа, яка сплатила внесок на користь представника державної влади, отримувала документ — *fine*. Назва такого документа і була підставою виникнення терміна *financia*.

Термін *financia* виник у XII—XIII ст. у торгових містах Італії, що в перекладі з лат. означав "фініш, кінець грошового платежу", при цьому термін уже означав будь-який грошовий платіж, тобто грошові відносини між суб'єктами.

У подальшому термін "фінанси" отримав міжнародне поширення та почав використовуватися як поняття, пов'язане із системою грошових відносин між населенням і державою, що виникають у процесі створення державних фондів грошових коштів.

Як історична категорія фінанси з'явилися одночасно з виникненням держави при розшируванні суспільства на класи. У часи первіснообщинного ладу не було класів, не було й держави. Перший великий розподіл суспільства на класи - це розподіл на рабовласників і рабів і першу державу – рабовласницьку. Перехід від рабовласницької суспільно-економічної формації до феодалної привів до утворення феодалних держав.

У докапіталістичних формаціях більша частина потреб держави задовольнялася шляхом установлення різного роду натуральних повинностей і зборів. Грошове господарство в той період було розвинене тільки в армії. Головними витратами рабовласницьких і феодалних держав були витрати на ведення війн, зміст двору монарха, державного апарата; будівництво суспільних споруджень (храмів, каналів для зрошувальних систем, портів, доріг, водопроводів). Головними доходами були: надходження від державного майна і регалій (монопольного права монарха на окремі промисли й торгівлю певними товарами); військовий видобуток, данина зі захоплених народів; натуральні й грошові збори й повинності мита, позики.

З розкладанням феодалізму й поступовим розвитком у його надрах капіталістичного способу виробництва все більше значення стали здобувати грошові доходи й витрати держав; частка натуральних зборів і повинностей різко скоротилася.

На ранніх стадіях розвитку держави не існувало розмежування між ресурсами держави й ресурсами його глави: монархи розпоряджалися засобами країни як своєю власністю. З виділенням державної скарбниці й повним відділенням її від власності монарха (16-17 вв.) виникають поняття державних фінансів, державного бюджету, державного кредиту.

В умовах капіталізму, коли товарно-грошові відносини здобувають всеохоплюючий характер, фінанси виражають економічні відносини у зв'язку з утворенням, розподілом і використанням фондів коштів у процесі розподілу й перерозподілу національного доходу.

Двадцять століття характеризується потужним розвитком продуктивних сил, утворенням монополістичних об'єднань, злиттям держави з монополіями, розширенням функцій капіталістичних держав. Держава не тільки забезпечувала обороноздатність країни, охорону приватної власності на засоби виробництва, волю підприємництва й правопорядок, але й стало брати участь у процесі виробництва, розподіли й використання суспільного продукту.

Значний розвиток одержали витрати по втручанням держави в економіку. Це виразилося в тім, що зросли державні капітальні вкладення в електроенергетику, вугільну, газову й іншу галузі промисловості, на підтримку сільського господарства - однієї із самих опікуваних галузей економіки. У головних капіталістичних країнах за рахунок державних засобів була створена атомна промисловість. Різко збільшився державний сектор економіки. Намагаючись збільшити зайнятість населення й скоротити безробіття, уряди видають підприємцям, що розширюють виробництво, субсидії для капіталовкладень. Різко підвищилися витрати на науково-технічний прогрес (до 50-70% загальної суми витрат на ці мети). Держава стала активно допомагати монополіям своєї країни в гострій конкурентній боротьбі на світовому ринку, надаючи експортним фірмам так називані експортні премії.

Втручання в процес відтворення й сферу соціальних відносин здійснюється не тільки на національному, але й на міждержавному рівні. Так, країни Європейського Співтовариства (ЄС) створили міждержавні фонди коштів, використовувані для фінансування сільського господарства, подолання структурного безробіття, перепідготовки й передислокації робочої сили, подолання істотних диспропорцій у розвитку окремих регіонів цих країн.

Величезні витрати викликали необхідність збільшення податків - головного фінансового методу мобілізації ресурсів у державний і місцеві бюджети. Податки - найважливіше знаряддя перерозподілу національного доходу.

Етапи розвитку світової фінансової науки

1 етап. 15 - поч17 ст. Фінансова наука як соціальне явище сформувалася недавно. Вона виникла у середині XV ст. в Італії, коли в економіці країн Західної Європи відбулася низка серйозних змін, пов'язаних із зміною типу економічної системи. XV—XVII ст. у Західній Європі — епоха первісного нагромадження капіталу і бурхливого розвитку міжнародної торгівлі. Фінансові дослідження вчених цієї епохи мали виключно практичний характер. Учені-меркантилісти (від італ. mercante — купець) ототожнювали поняття "багатство" з грошима і головним завданням фінансової діяльності вважали залучення в країну більшої маси грошей за рахунок перевищення товарного експорту над імпортом. Найвідомішими представниками меркантилістів були італійці Ф. Петрарка, Д. Караф, Ф. Гвіччардіні, Дж. Ботеро, Н. Макіавеллі.

2 етап. Кін 17ст – 18ст. У XVII ст. значний внесок у розвиток фінансової науки зробили англійські вчені Т. Мен, Дж. Локк, Т. Гоббс. Набагато випередили епоху економічні ідеї шотландця Дж. Ло (1671— 1729). Головна ідея його теорії полягала в тому, що гроші — вирішальний фактор економічного розвитку держави; вони мають бути не металевими, а кредитними і створюватись банками для потреб економіки.

Родоначальником **класичної школи політичної економії** вважається В. Петті, котрий у 1662 р. оприлюднив свою головну працю "Трактат про податки і збори", в якій здійснив дослідження проблем оподаткування та фінансів.

Наприкінці XVIII ст. відбувається становлення класичної школи політичної економії. Відомими її представниками були Ф. Кене, А.Р.-Ж. Тюрго, О. Мірабо, А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей, С. Мілль. Основним постулатом школи була здатність ринкової економіки до саморегулювання, а завданням держави — забезпечення економічно сприятливих умов для накопичення капіталу. Представники цієї школи багато уваги приділяли питанням фінансів, але не виділяли їх з політекономії, не вважаючи їх самостійною наукою.

Найвідоміший представник класичної школи А. Сміт (1723—1790) у фундаментальній праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" (1776) узагальнив і систематизував накопичені економічні знання та здійснив теоретичне дослідження ринкової економіки. Із сфери фінансів він вивчив категорію капіталу, розробив теорію податків, стосовно якої всі податки сплачуються з прибутку капіталіста. А. Сміт сформулював "чотири основних правила оподаткування": пропорційність, визначеність, зручність, необтяжливість. Учений вважав, що для досягнення вищого ступеня добробуту "потрібні лише мир, легкі податки і терпимість в управлінні, все інше зробить природний хід речей".

3 етап. 19-20ст. Найобдарованішим і найвідомішим учнем А. Сміта був Д. Рікардо (1772—1823), який розвинув та доповнив ідеї свого вчителя. З огляду на трудову теорію вартості Д. Рікардо вважав, що всі податки у будь-якому разі впливають або на капітал, або на дохід. Він дійшов такого висновку: податки — це "велике зло". Зі збільшенням оподаткування або урядових витрат зменшується споживання населення, що відображається на виробництві. Основною метою уряду, на думку вченого, має бути заохочення щодо накопичення капіталу, а всі податки повинні сплачуватися з прибутку капіталіста. Теоретичні засади теорії Д. Рікардо знайшли велику кількість послідовників та прихильників і були відображені в законодавствах багатьох країн.

У першій половині XIX ст. відбувається **промисловий переворот**, продовжує розвиватися ринкова економіка. Це зумовлює **розквіт фінансової науки**. Відомими дослідниками XIX ст., які вивчали питання фінансів, є німецькі вчені О. Бем-Баверк (досліджував капітал і відсоток, його ідеї покладені в основу фінансової операції — дисконтування), К.Т. Рау, (видав у 1826—1832 рр. перший підручник з фінансів "Основні начала фінансової науки"). Серед праць шведського вченого К. Вікселя слід звернути увагу на такі роботи "Вартість, капітал і рента" (1893), "Дослідження в області теорії суспільних фінансів" (1896), "Відсоток і ціни" (1898), "Лекції з національної економіки" (1901—1906). Дослідник спробував проаналізувати, яку роль відіграє грошовий фактор у функціонуванні ринкової економіки.

Характерною ознакою західної фінансової науки XIX—XX ст. була її спрямованість на дослідження сутності та закономірності розвитку державних фінансів.

На формування державної економічної, зокрема, фінансової політики капіталістичних країн протягом 40—70-х років XX ст. суттєво вплинула теорія англійського економіста Дж. М. Кейнса (1883—1946).

4 етап. 20 - 21 ст. Фінансова концепція Дж. М. Кейнса ґрунтується на загальноекономічних ідеях, головна з яких — нездатність капіталістичної економіки "саморегулюватися". Тому перед державою ставиться завдання, що полягає у збалансуванні економіки в умовах нестабільного розвитку. Економіст запропонував вирішувати це завдання шляхом регулювання попиту. Завдяки цьому ввів у науковий обіг термін "ефективний попит", тобто попит, який відображає рівновагу між споживанням і виробництвом, доходом та

зайнятстю. Грунтуючись на ідеях необхідності досягнення "ефективного попиту", теорія фінансів розглядалася як основна складова теорії зайнятості та доходів, а фінансова політика — як невід'ємна частина економічної політики. Потім кейнсіанство стало одним із провідних напрямів економічної науки ХХ ст. і сучасності.

Головною працею Дж. М. Кейнса, якою він здійснив переворот в економічній науці того часу, була книга "Загальна теорія зайнятості, процента і грошей" (1936).

У центрі теоретичної системи Дж. М. Кейнса — *теорія ефективного попиту*. Критерієм зростання ефективного попиту є збільшення інвестицій порівняно із заощадженнями. Тому одним із найважливіших завдань економічної політики держави є забезпечення обсягу інвестицій, необхідних для повної зайнятості.

Найбільш дійовим інструментом державного регулювання економіки вчений вважав *бюджетну політику*. На його думку, збільшення обсягу державних витрат (державні інвестиції та поточні державні витрати) за рахунок податків і позик зможе простимулювати підприємницьку діяльність і забезпечити зростання національного доходу, а також ліквідацію безробіття.

За Дж. М. Кейнсом *кредитно-грошова політика* в механізмі реалізації державного регулювання економіки відіграла другорядну роль. Її головна мета — впливати на норму відсотка, щоб з її допомогою стимулювати приватні інвестиції.

Як вважав Кейнс, важливим інструментом впливу на стан сукупного попиту і його складових може бути також валютний курс. Кейнсіанські ідеї та рекомендації частково врахували під час *формування Бреттон-Вудської валютної системи*, яка протягом трьох десятиліть після Другої світової війни закріпилася у практиці міжнародних розрахунків.

Отже, в рамках концепції державного регулювання економіки Дж. М. Кейнс розробив принципово нову теорію фінансів. Цю теорію втілили в державну фінансову політику більшість провідних західних країн, починаючи з 40-х років і до початку 70-х років ХХ ст.

У 50—60-х роках ХХ ст. послідовники Кейнса продовжували розвивати його ідеї. Потім цей напрям економічної думки *отримав назву некейнсіанство*.

У роботах некейнсіанців важливе значення в організації державного втручання в економіку належить бюджету та бюджетній політиці. Відомими вченими, що стояли на позиціях некейнсіанства є Е. Хансен, Р. Харрод, У. Хеллер, Г. Кролл, Ф. Неймарк. Всесвітнє визнання отримали концепція множинності економічних циклів та теорії інвестиційних коливань, теорія економічного зростання.

Найвідоміший ученим, який стояв на позиціях некейнсіанства, — американець Е. Хансен (1887—1975), автор концепцій множинності економічних циклів та теорії інвестиційних коливань. Завдяки йому кейнсіанство широко поширилося в США і загалом у світі. Розв'язанню основних проблем кейнсіанської теорії присвячена низка праць Е. Хансена: "Повне відновлення чи стагнація?" (1938), "Податкова політика та економічні цикли" (1941), "Грошова теорія та фінансова політика" (1949).

Е. Хансен був видатним теоретиком економічного регулювання рузвельтівської адміністрації. У післявоєнний період, стоячи на позиціях кейнсіанства, він очолив реалізацію макроекономічної стратегії досягнення повної зайнятості. Як один із економічних радників Ф.Д. Рузвельта він активно впроваджував такі методи стимулювання ефективного попиту:

- стимулювальна кредитна політика (низька ставка відсотка);
- розширення державних видатків;

- податкові знижки;
- політика "дешевих грошей".

У 50—60-ті рр. ХХ ст. урядова політика США традиційно здійснювалася у кейнсіанському напрямі.

Під впливом змін умов функціонування розширеного відтворення, зокрема поглиблення інфляції у другій половині 30-х років ХХ ст. почалися перші теоретичні розробки, а у 50—60-ті роки ХХ ст. наукове визнання дістала концепція кейнсіансько-неокласичного синтезу. Вона зумовила серйозні зміни в теорії фінансової політики. Визнаний теоретик кейнсіансько-неокласичного синтезу П. Самуельсон зазначав стосовно цього, що за допомогою відповідної кредитно-грошової та фіскальної політики система змішаного підприємництва може не тільки уникнути буму і різкого спаду, але й розраховувати на економічне зростання. На його думку, регулювання попиту має здійснюватися не лише на основі змін у сфері державних витрат або податків, але і шляхом маніпулювання величиною облікової ставки відсотка, а також виконання відповідних операцій на відкритому ринку.

У 80-ті роки ХХ ст. виник новий напрям — *посткейнсіанство*, в центрі уваги якого був аналіз проблем, спричинених активним впливом фінансової сфери та грошового фактора на макроситуацію. Посткейнсіанці (Н. Калдор, Г. Шекл, Х. Мінський, Р. Клауер) вважали, що фінансова політика має стати головною і спрямовуватися на обмеження діяльності монополій і зменшення військових витрат. У "політиці доходів" вони підтримують цю ідею щодо збільшення державних асигнувань на соціальні потреби, збільшення соціальних реформ. Найкращим методом оподаткування вважаються податки на витрати.

Загалом стратегічною метою фінансової політики, яку рекомендували посткейнсіанці, залишається стабілізаційний вплив на фази економічного циклу шляхом варіювання бюджетних і кредитно-грошових інструментів за значної переваги останніх.

Зростання бюджетних дефіцитів і державного боргу, посилення інфляції та погіршення валютного стану капіталістичних країн сприяли збільшенню інтересу до неокласичної теорії грошей і фінансів. З початку 70-х років ХХ ст. із неокласичної школи *виокремлюється неоконсервативний напрям*, що швидко набуває популярності.

Побудова неоконсерваторами нової фінансової доктрини значною мірою засновувалася на запровадженні протилежних кейнсіанській теорії положень, а розробка фінансової політики — на контрзаходах.

Неоконсерватори визнавали пріоритетність пропозиції над попитом, зменшення бюджетних витрат, збалансування доходів і витрат державного бюджету, розширення функцій грошово-кредитного регулювання, лібералізацію податкової системи, приватне підприємництво як провідну рушійну силу економічного розвитку.

Особливе місце в теоріях неоконсервативної школи посідають податки. У неоконсервативному напрямі не зважають на необхідність значного зниження загального рівня податків для підтримки високої норми заощаджень та інвестицій, активізації ринкового механізму — податкова політика має спрямовуватися на стимулювання економічного зростання в довгостроковому плані. З цією метою неоконсерватори пропонують зменшити податки, змінити структуру податкової системи, прогресивну шкалу ставок з прибуткового податку замінити пропорційною.

Популярності набувала податкова концепція американського економіста А. Лаффера. Він обґрунтував залежність доходів бюджету від ставок податків: збільшення податків шляхом

підвищення ставок на певному етапі не компенсує скорочення доходів, яке відбувається за рахунок зменшення оподаткованої бази. Математичну модель цієї залежності вчений зображає на графіку, що одержав в економічній літературі назву "Крива Лаффера". На його думку, високі податки перешкоджають приватній ініціативі, прагненню до нових інвестицій, тому зменшується випуск продукції, знижаються доходи, звужується податкова база. Податкова реформа 80-х років ХХ ст. у США була здійснена на основі концепції Лаффера.

Неоконсерватори зробили ставку на посилення ролі держави в забезпеченні довгострокових умов функціонування розширеного відтворення. Разом із короткостроковою фінансовою політикою держава формує фінансову стратегію з метою довгострокового стимулювання економічного зростання.

Пріоритет у методах державного регулювання неоконсерватори віддають кредитно-грошовому маневруванню. На першому місці перебуває монетарна (грошова) політика, спрямована на регулювання темпів збільшення грошової маси в обігу, тобто пропозиції грошей. Як вважають неоконсерватори, фінансова політика відіграє другорядну роль.

До сучасних неоконсервативних економічних теорій належать:

— теорія економіки пропозиції, згідно з якою надмірне підвищення податків позбавляє підприємців стимулів до інвестування, зумовлює падіння виробництва й перешкоджає функціонуванню фінансової бази оподаткування, а зменшення податкових ставок є достатньою умовою для стимулювання підприємницької активності й ініціативи;

— теорія раціональних очікувань, відповідно якої економічні агенти здатні діяти раціонально, передбачувати і заздалегідь ураховувати наміри влади та нейтралізувати своїми діями політику уряду;

— монетаризм — це всі економічні доктрини, що надають грошам першочергового значення та пов'язані з розробкою грошово-кредитної політики, спрямованої на регулювання грошової маси в обігу. Монетаристи розглядають стабільність грошової маси як найважливішу передумову стабільності економіки в цілому. *Засновником монетарної теорії є Нобелівський лауреат М. Фрідмен.*

Власне монетаристська концепція започаткована ще у 1956 р., коли опублікували фундаментальну працю всесвітньовідомого американського економіста М. Фрідмена "Дослідження в галузі кількісної теорії грошей". У цій праці підсумовано емпіричні та теоретичні дослідження закономірностей грошового обігу та сформульовано основні положення "новітньої кількісної теорії грошей".

М. Фрідмен вважає, що попит на гроші відносно стабільніший, ніж пропозиція, тому грошова політика має спрямовуватися на досягнення відповідності між попитом на гроші та їх пропозицією. На відміну від кейнсіанців, монетаристи послідовно заперечують методи покриття дефіциту державного бюджету за рахунок грошової емісії та державних позик, оскільки це призводить не до зростання, а до перерозподілу сукупного попиту — попит з боку держави збільшується за рахунок зменшення приватного попиту. На думку М. Фрідмена, дотримання "грошового правила" що передбачає стабільне і помірне зростання грошової маси на 3—5 % щороку, незалежно від стану господарської кон'юнктури та фази економічного циклу, забезпечить не інфляційне збільшення та контроль за цінами. У галузі міжнародних фінансів учений послідовно з 1953 р. виступає із захистом вільно плаваючих обмінних курсів. Монетаристи вказують на залежність валютного курсу і стану платіжного балансу від внутрішнього грошового обігу.

Наукові досягнення останніх десятиріч ХХ ст., технологічні новації, а також збільшення обсягів світової торгівлі, дерегулювання міжнародних угод зумовили глобалізацію міжнародного фінансового ринку.

До традиційної сукупності фінансових інструментів (іноземна валюта, акції та облігації підприємств, державні облігації) додався список нових похідних інструментів, таких як депозитарні розписки, ф'ючерси, опціони, варанти, індекси, свопи тощо. З метою визначення очікуваної дохідності фінансових активів використовується портфельна теорія.

Відомими економістами, які в своїх працях розробляли питання спочатку ринкового портфеля, а потім оптимального портфеля інвестицій є Г. Марковій, Дж. Тобін, У. Шарп, Ф. Модільяни Ф. Влек, М. Скоулз, М. Міллер.

Головна проблема в теорії портфельних інвестицій полягає у виборі оптимального портфеля. Такий підхід "багатомірний" як за кількістю залучених в аналіз активів, так і за врахованими характеристиками. Праці цих учених одразу ж дістали визнання. Більше того, схеми розрахунків, наведені в їх роботах, почали швидко використовуватися на практиці.

Одним із найвидатніших внесків в економічну теорію за останні 30 років є модель Блека-Скоулза. Її значущість полягає в тому, що вона створює передумови для ефективного управління ризиком і сприяє здійсненню найважливішої функції фінансового ринку — перерозподіляти ризики на користь тих його учасників, які готові й ризикувати. Але сфера застосування цієї моделі набагато ширша. Її можна використовувати з метою оцінювання страхових контрактів та гарантій, прийняття рішень про інвестиції. Інвестиційні банки також застосовують модель Блека-Скоулза, щоб визначати вартість нових фінансових інструментів. На думку спеціалістів, така модель може використовуватися для оцінювання контракту, вартість якого залежить від невизначеної майбутньої вартості активів усіх видів.

Автор *теорії оптимальних валютних зон* — американський учений Р. Манделл. Він уперше запропонував здійснити об'єктивне порівняння переваг, що з'являються під час встановлення фіксованих обмінних курсів або створення валютної зони. На думку Р. Манделла, для двох держав ліпше ввести єдину валюту тоді, коли витрати, пов'язані з конвертацією валют у міжнародній торгівлі, будуть більшими, ніж вигоди від збереження двох національних валют.

Наукові дослідження Р. Манделла мають величезне практичне значення. Саме вони стали інтелектуальним підґрунтям для європейської спільної валюти. Висновок ученого про те, що більше ніж одна країна може мати вигоду від використання спільної валюти, стимулював уряди європейських держав до створення євро. Р. Манделл вважає, що євро має добру перспективу, його зона до 2010 р. включатиме 28 країн. На той час більшість європейських країн захочуть мати у своїх портфелях 50 % валюти в євро і 50 % — у доларах. Традиційно макроекономісти ухвалюють рішення, стосовно питання проводити офіційну доларизацію чи ні, з огляду на розроблену Р. Манделлом теорію оптимальних валютних зон.

Лауреат Нобелівської премії 1999 р. "за аналіз монетарної та фіскальної політики за умов різних валютних режимів, а також за аналіз оптимальних зон обігу валют" Р. Манделл є активним прихильником ідеї взаємної фіксації обмінних курсів основних світових валют — долара, євро та єни. Він вважає, що створити монетарний союз трьох економік (Європа, США, Японія) буде легше, ніж союз 11 економік єврозони, оскільки рівень інфляції в цих трьох регіонах подібний. Чим більше країн приєднається до такого союзу, якщо його утворять, тим сильнішим буде це об'єднання і тим більше втратять ті, хто не ввійде до нього.

Отже, дослідивши історію розвитку фінансової науки можна стверджувати, що ідеї, висунуті вченими минулих століть, дістали подальший розвиток у сучасних теоріях і концепціях.

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Фінансова наука в Україні розвивалася в контексті її розвитку в умовах Російської імперії, тому важко визначити, який внесок зробили українські вчені для її розвитку.

Питанням фінансів відомий літератор і громадський діяч ІМ. Франко присвятив понад 40 праць. Передусім, це роботи в яких аналізується фінансова політика Австро-Угорської імперії, характеризується діяльність багатьох фінансових установ, у тому числі комерційних банків, фінансових фондів, господарських товариств.

У 1883 р. І. Франко опублікував працю під назвою "Сила податкова Галичини" де досліджував податкову систему імперії. Особливу увагу автор звертає на непосильний податковий тиск, що зумовлював тяжке економічне становище трудового люду; вбачає причину податкового тягара в надмірних непрямих податках, які завуальовують справедливий розподіл національного багатства між верствами населення на користь капіталу.

Усвідомлюючи роль податків у розподілі та перерозподілі фінансових ресурсів, автор регулярно критично оцінює проекти та звіти державного бюджету, гостро реагуючи на постійне збільшення податків для Галичини та зменшення видатків на її економічні й соціальні цілі. Водночас І.Я. Франко був впевнений, що розвиток фінансово-кредитних відносин сприятиме активізації господарського життя в країні.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. фінансова наука в Україні зосереджувалася в університетах. Протягом декількох десятиріч Харківський університет був єдиним в Україні, а згодом став центром розвитку науки та культури на Лівобережжі. З моменту утворення університету на кафедрі дипломатики і політичної економії читали лекції з фінансів (фінансового права).

Відомим українським ученим-економістом, професором Харківського університету був М.М.Алексєєнко, який вивчав фінанси Германії, Австрії, Франції. Крім трьох дисертацій, він надрукував монографію з теорії податків "Погляд на розвиток учення про податки" (1870), розробив курс фінансового права (2 тис. сторінок), але, на жаль, не видав.

Привертають увагу обсягом і змістовністю праці з фінансів та кредиту професора Харківського університету ПЛ. Мігуліна. Великий науковий і практичний інтерес становить багатотомна історико-економічна праця "Російський державний кредит. Досвід історико-критичного огляду" (1899, 1900, 1902, 1903, 1904, 1907), яка присвячена проблемам державного кредиту. Відомими були його праці "Реформа грошового обігу в Росії та промислові кризи" (1893—1902), "Наша банкова політика (1729—1903)". "Війна і наші ресурси" (1905). У роботі "Теперішнє та майбутнє російських фінансів" (1907)9 "Економічний ріст російської держави за 300 років (1613—1913)" (1913). Він узагальнив величезний історичний досвід розвитку фінансів Росії, зробивши цим значний внесок у розвиток економічної, зокрема фінансової, науки кінця XIX — початку XX ст.

Геніальною постаттю в українській економічній науці є М.І. Туган-Барановський (1865—1919) — видатний економіст, історик, міністр фінансів в уряді Центральної Ради. Він уперше відкрив сучасну інвестиційну теорію циклів. Ще 1894 р. опублікував працю "Промислові кризи в сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя", яку (доповнену й перероблену) потім видав майже всіма європейськими і навіть японською мовами. Першим сформулював основний

закон інвестиційної теорії циклів, відповідно до якого фази промислового циклу визначаються активністю інвестування. Збільшення інвестицій у галузях, що виготовляють засоби виробництва, призводить до мультиплікаційного процесу всіх елементів економічної активності.

Цікаві думки М.І. Туган-Барановського стосовно питання, яку роль відіграють гроші у здійсненні виробничих циклів. Він вважає, що, в період застою виникає надлишок грошей, що зумовлює низький відсоток на позиковий капітал, у свою чергу цей відсоток на капітал спричинює пошавлення в економіці.

М.І. Туган-Барановський різко виступав проти запровадження прогресивного прибуткового податку, рекомендуючи для покриття витрат держави на ведення війни використовувати позики.

Розглядаючи внесок українських фінансистів у розвиток фінансової науки, не можна не звернути уваги на постать М.Добриловського. У 1934 р. він видав курс лекцій "Основи фінансової науки". Автор у своїх наукових твердженнях дотримувався західноєвропейської традиції ототожнення державних фінансів із державним господарством, а тому в фінансовій науці, як він вважає, потрібно досліджувати способи одержання коштів для задоволення державних потреб.

Теоретико-змістовна спрямованість наукових досліджень представників української фінансової думки свого часу сягала рівня тодішньої світової фінансової науки, а іноді й випереджала її. За часів Радянського Союзу фінансова наука, нажаль, не отримала належного розвитку.

Із сучасних учених-фінансистів, які вивчають питання фінансів найвідоміші О.Д. Василик, І.О. Бланк, В.М. Опарін, А.М. Поддєрьогін, М.І. Савлук, Ю.В. Пасічник, С.І. Юрій, та ін.

Окрім загальної теорії фінансів, об'єкт наукового інтересу професора О.Д. Василика становлять державні фінанси, а саме бюджетна та податкова системи України. У праці "Податкова система України", автор з'ясував теоретичні основи податків, методи та принципи оподаткування, історичні аспекти виникнення та розвитку податків, становлення та розвиток податкової системи в Україні. У праці "Бюджетна система України" О.Д. Василик висвітлює теоретичні основи бюджету, його економічну сутність, стан і розвиток бюджетної системи держави, її складові принципи побудови.

Проблеми розвитку фінансової системи України, становлення та особливості фінансового ринку України розглядає в своїй монографії "Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти)" професор Київського національно-економічного університету В.М. Опарін.

Вагомий науковий внесок у розвиток фінансової науки здійснив доктор економічних наук, професор Київського національного торгово-економічного університету І.О. Бланк своїми монографіями. У працях "Стратегія і тактика управління фінансами", "Управління прибутком", "Управління активами", "Управління формуванням капіталу", "Управління використанням капіталу", "Управління фінансовою безпекою" та ін., він розкрив питання щодо формування активів підприємств, їх використання в операційній та інвестиційній діяльності, керування за формуванням прибутку підприємства в процесі його операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, управління фінансовими ризиками тощо, визначив сучасні методи

оптимізації обсягу та структури капіталу підприємств на етапі його утворення та в процесі розвитку.

Відомим у галузі фінансів підприємницьких структур є професор Київського Національного економічного університету АМ. Поддєрьогін. У його підручниках "Фінанси підприємств", "Фінансовий менеджмент" висвітлено такі питання фінансів на рівні підприємств: організація розрахунків і кредитування, формування і розподіл прибутку, оподаткування підприємств, організація обігових коштів і фінансування відтворення основних засобів, фінансове планування, фінансовий аналіз підприємства тощо. Також відомі його праці з фінансового менеджменту.

Проблему грошей, кредиту, грошового та валютного ринків досліджує український фінансист, доктор економічних наук, професор Київського національного економічного університету М.І. Савлук.

Отже, розвиток фінансових досліджень у сучасній Україні пов'язаний з її поступовою інтеграцією в світову економічну, зокрема фінансову, науку шляхом ідейно-теоретичного та методологічного оновлення.

Семінарське заняття №2.

Характеристика фінансової системи за внутрішньою побудовою

У складі фінансової системи виділяють такі підсистеми:

- 1) централізовані фінанси, основу яких становлять державні фінанси;
- 2) децентралізовані фінанси, що включають фінанси суб'єктів господарювання (підприємств) та фінанси населення;
- 3) фінансовий ринок
- 4) міжнародні фінанси
- 5) страхування.

Всі сфери фінансової системи поділяють на окремі *ланки*, що мають тісні багатосторонні взаємозв'язки. Кожна сфера та ланка фінансової системи посідає певне місце в регулюванні ринкових відносин, визначально впливає на процес відтворення, має свої, властиві тільки їй, функції.

Централізовані фінанси — це підсистема фінансових відносин щодо формування централізованих грошових фондів, які зосереджуються в інститутах державних органів влади для виконання державою своїх функцій, а саме: адміністративної, оборонної, соціально-економічної та правової. Це основна сфера перерозподілу ВВП та національного доходу. Рівень централізації частини національного доходу державою, з одного боку, має бути достатнім для забезпечення її певним обсягом фінансових ресурсів, а з іншого — достатнім для формування потужної фінансової бази підприємств для ефективного господарювання.

До цієї сфери належать: державний бюджет, місцеві бюджети (фінанси місцевих органів влади), державні позабюджетні цільові фонди, державний кредит, фінанси державних та муніципальних підприємств.

Державний бюджет — це головний централізований фонд грошових коштів держави, головний інструмент перерозподілу національного доходу. Через державний бюджет перерозподіляється до 40 % національного доходу країни.

Місцеві бюджети (місцеві фінанси) становлять фінансову базу місцевих органів влади та управління. Вони забезпечують регіональні потреби у фінансових ресурсах та доходах, їх внутрішньо територіальний перерозподіл. Місцеві бюджети мають повну самостійність, власні та закріплені дохідні джерела і право визначення напрямів їх використання. У місцевих бюджетах більша частка видатків спрямовується на соціальні потреби. Місцеві бюджети хронічно дефіцитні й отримують необхідні їм додаткові кошти у вигляді субсидій, субвенцій, дотацій з державного бюджету, а також шляхом випуску місцевих позик під певні державні зобов'язання — муніципальних облігацій.

Державні позабюджетні цільові фонди мають цільове призначення. Вони використовуються для розширення обсягу соціальних послуг населенню, розвитку галузей інфраструктури, надання суспільної допомоги непрацездатним і малозабезпеченим громадянам.

Позабюджетні державні цільові фонди, що діють нині в Україні, такі:

- Державний пенсійний фонд;
- Державний фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;
- Державний фонд соціального страхування на випадок безробіття;
- Державний фонд соціального страхування від нещасних випадків.

У перспективі має бути створено Державний фонд медичного страхування.

Державний кредит є досить специфічною ланкою державних фінансів, він безпосередньо пов'язаний з бюджетним дефіцитом, будучи джерелом його покриття. Це сукупність економічних відносин, що виникають між державою як позичальником і кредиторами — фізичними або юридичними особами (приватними, фінансово-кредитними установами, корпораціями, іноземними урядами і міжнародними фінансовими організаціями) у процесі формування загальнодержавного фонду грошових ресурсів.

Фінанси підприємств та фінанси населення об'єднуються поняттям **децентралізовані фінанси**.

До децентралізованих належать *фінанси підприємств та установ* недержавної форми власності. Фінанси підприємств та установ є базовою ланкою всієї фінансової системи, оскільки саме тут утворюється значна частина ВВП та національного доходу, яка є об'єктом розподілу через фінансові відносини. Фінанси підприємств становлять систему грошових фондів, що утворюються та використовуються для фінансування виробничого процесу, забезпечення розширеного відтворення, матеріального стимулювання та соціального забезпечення робітників.

Фінанси населення — це сукупність грошових фондів, які акумулюються у населення з таких джерел: доходів від трудової діяльності; доходів від капіталу; доходів від рухомого і нерухомого майна; доходів, отриманих у вигляді спадщини; доходів з інших джерел.

Фінансовий ринок — це специфічна сфера економічних відносин, де формуються і здійснюються відносини між учасниками фінансового ринку з приводу купівлі-продажу фінансових фондів. Головною передумовою існування фінансового ринку є розбіжність потреб у фінансових ресурсах того чи іншого суб'єкта ринкових відносин із наявністю джерел задоволення таких потреб. Фінансовий ринок опосередковує рух фінансових ресурсів між підприємствами, галузями, сферами економіки, населенням, державою. Основна функція фінансового ринку — перетворення тимчасово вільних грошових коштів (нагромаджень, заощаджень) на позичковий капітал для інвестицій в економіку.

Сутність відносин у сфері фінансового ринку полягає в *купівлі-продажу* фінансових ресурсів, їх *ціною* є плата за користування ресурсами, насамперед у вигляді процента.

Фінансовий ринок поділяється на дві ланки: ринок грошей і ринок капіталів.

Ринок грошей — це частина фінансового ринку, де здійснюються короткострокові кредитні операції. Тут представлене майже всі інструменти фінансового ринку, але переважно це, власне, гроші (готівкові, безготівкові, іноземна валюта).

Ринок капіталів — це та частина фінансового ринку, де здійснюються середньо- і довгострокові кредитні операції. Об'єктом цих операцій виступають як гроші, так і цінні папери

Міжнародні фінанси, характеризують економічні відносини на світовому рівні, відображають грошові потоки між державами: урядами, підприємствами, громадянами. Перерозподільні відносини у сфері міжнародних фінансів виникають під час формування і використання фінансових ресурсів світових та регіональних міжнародних організацій. Функціонуючи у міжнародній сфері, фінанси впливають на економічні відносини учасників, формування їх фінансової політики, розвиток міжнародних інтеграційних процесів.

Страховання — це сфера, де формуються фонди фінансових ресурсів, основне призначення яких — покрити витрати економіки та окремих громадян, що виникли з непередбачуваних причин. Страхові фонди перебувають у розпорядженні страхових компаній і можуть бути використані також як інвестиційний та кредитний ресурси в економіці до настання страхового випадку.

Семінарське заняття №3.

Характеристика органів управління фінансової системи

Фінансова система за організаційною будовою представляє собою сукупність фінансових органів і інструментів, що входять до системи управління фінансами. Така побудова пов'язана з тим, що рух грошових потоків не здійснюється об'єктивно сам по собі, а спрямовуються за певними правилами, тобто у відповідності до фінансового механізму і керується управлінськими структурами. Формування фінансової системи держави за організаційною будовою віддзеркалює конкретні умови кожної країни і відповідає типу фінансової політики

Органи управління та фінансові інститути можуть бути згруповані в чотири блоки:

I-й блок - Міністерство фінансів України та його відособлені та відокремлені підрозділи (Казначейство, Контрольно-ревізійна служба, Податкова адміністрація);

II-й блок - контрольно-регулюючі органи (Рахункова палата, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Комітет з нагляду за страховою діяльністю, Аудиторська палата й аудиторські фірми);

III-й блок - органи управління цільовими фондами (Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування);

IV- блок – фінансові інститути, які працюють на фінансовому ринку (Національний банк України і комерційні банки, Міжбанківська валютна біржа, фондові біржі, фінансові посередники, страхові компанії, інвестиційні фонди).

Фінансова система України (за організаційною будовою)

органи управління

міністерство фінансів
державна податкова адміністрація
контрольно-ревізійна служба
казначейство
рахункова палата
аудиторська палата
комітет з нагляду за
страховою діяльністю
пенсійний фонд
фонд соціального страхування

фінансові інститути

національний банк
комерційні банки
страхові компанії
небанківські кредитні
установи
міжбанківська
валютна біржа
фондові біржі
фінансові
посередники на ринку
цінних паперів

Існує складний взаємозв'язок органів управління, фінансових інститутів з окремими сферами і ланками фінансової системи. Основна увага зосереджена на сфері державних фінансів і її головної ланки – бюджеті. Тому, що саме у цій сфері концентруються фінансові потоки та зв'язки. Крім того, слід відмітити, що окремі сфери і ланки фінансової системи України не мають відповідних фінансових органів чи інститутів управління (державний кредит, фінансовий ринок).

У сфері управління фінансами до **повноважень Верховної Ради України належать:**

- затвердження Державного бюджету України та інших фінансових законів;
- контроль за виконанням державного бюджету, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;
- контроль за використанням позик, одержаних Україною;
- затвердження всіх рішень, що пов'язані з фінансовою політикою держави.

У сфері управління фінансами до головних **повноважень Кабінету Міністрів України належать:**

- забезпечення умов проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики держави;
- розробка проекту закону про Державний бюджет України;
- забезпечення виконання затвердженого Верховною Радою Державного бюджету України і подання звіту про його виконання;
- розробка та реалізація стратегічних напрямів єдиної державної фінансової політики.

Центральним спеціалізованим органом державної виконавчої влади з управління фінансами є Міністерство фінансів України, яке входить до складу Кабінету Міністрів і втілює у життя фінансову політику держави.

Основні функції Міністерства фінансів такі:

- реалізація фінансової політики держави, забезпечення її втілення в життя;
- складання проекту та забезпечення виконання Державного бюджету України;
- забезпечення стабільності державних фінансів, активного впливу їх на соціально-економічний розвиток країни;
- концентрація фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку України та її регіонів;
- аналіз показників розвитку економіки, впровадження заходів щодо її оздоровлення;
- аналіз підсумків виконання бюджетів усіх рівнів;
- удосконалення методів фінансово-бюджетного планування;
- підготовка інформаційних матеріалів вищим органам влади та управління про хід та підсумки виконання бюджету, пропозиції щодо збільшення доходів;
- здійснення заходів з розвитку фінансового ринку;
- планування доходів та видатків бюджету з експортно-імпортних операцій;
- здійснення фінансового контролю за раціональним та цільовим використанням бюджетних коштів.

Державна контрольно-ревізійна служба спеціалізується на здійсненні фінансового контролю. По-перше, вона здійснює ревізії фінансових органів з питань складання і виконання бюджету. По-друге, вона є органом державного контролю за ефективним і цільовим використанням бюджетних асигнувань безпосередньо у розпорядників бюджетних коштів. По-третє, контрольно-ревізійна служба проводить ревізії фінансово-господарської діяльності підприємств і організацій державного сектора. Контрольно-ревізійна служба має регіональну структуру, ідентичну системі Міністерства фінансів.

Державна казначейська служба України (Казначейство України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України.

Відповідно до Положення про Державну казначейську службу України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 р. № 215. Казначейство України входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних ресурсів.

Державне казначейство створене з метою забезпечення повного та своєчасного виконання Державного бюджету. Функції Державного казначейства такі:

- організація та здійснення виконання державного бюджету на основі принципу

єдиного казначейського рахунку;

- здійснення керівництва підвідомчими територіальними органами;
- ведення зведених реєстрів розпорядників коштів державного бюджету, державних позабюджетних фондів;
- здійснення управління доходами і видатками Державного бюджету;
- проведення операцій з наявними бюджетними коштами, включаючи іноземну валюту;
- організація та здійснення прогнозування й касове планування коштів. Державного бюджету;
- управління державним внутрішнім і зовнішнім боргом;
- організація обліку виконання державного бюджету, складання звіту про стан виконання державного і зведеного бюджетів;
- проведення контролю за надходженням і витрачанням коштів державних позабюджетних фондів.

Державна фіскальна служба (ДФС) — [центральный орган виконавчої влади України](#), діяльність якого спрямовується та координується [Кабінетом Міністрів України](#) і який реалізує:

- державну [податкову політику](#),
- державну [політику у сфері державної митної справи](#),
- державну політику з адміністрування [єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування](#),
- державну політику у сфері боротьби з [правопорушеннями](#) під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску.

Утворена [Постановою Кабінету Міністрів](#) від [21 травня 2014](#) р шляхом реорганізації Міністерства доходів і зборів.

ДФС здійснює повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку територіальні органи.

У складі ДФС та її територіальних органах діють підрозділи [податкової міліції](#).

Рахункова палата України створена з метою здійснення позавідомчого контролю за складанням і виконанням бюджету держави, аналізу бюджетної політики держави, контролю у сфері державного кредиту. Вона відіграє роль експертного органу, роблячи відповідні висновки і даючи рекомендації з питань фінансової діяльності органів управління. Рахункова палата може проводити також ревізійну роботу в різних ланках фінансової системи. Однак, на відміну від контрольної-ревізійної служби, яка здійснює детальний контроль за повним дотриманням фінансового законодавства, Рахункова палата здійснює контроль з позицій макроекономічного фінансового регулювання і дійовості фінансової політики.

Аудиторська палата, хоча і не є фінансовим органом, організовує незалежний фінансовий контроль. Вона видає ліцензії юридичним і фізичним особам на право здійснення аудиторської діяльності й контролює дотримання вимог законодавства з аудиторського контролю.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку організовує функціонування ринку цінних паперів. Вона проводить реєстрацію випуску цінних паперів та регулює їх

кругообіг. Забезпечує формування інфраструктури ринку, видає ліцензії фінансовим посередникам, які здійснюють операції з цінними паперами. Комісія контролює діяльність суб'єктів ринку цінних паперів — емітентів, інвесторів, фінансових посередників, фондових бірж — відповідно до чинного у цій сфері законодавства.

Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг виконує подібні функції в галузі страхування та недержавних пенсійних фондів.

Національний банк України є основною фінансовою інституцією у сфері грошового ринку. Саме він здійснює емісію грошей, які є інструментом фінансових відносин, і регулює грошовий обіг у країні. Важливе завдання Національного банку — організація ефективного функціонування кредитної системи. Він проводить реєстрацію комерційних банків і видає ліцензії на окремі види банківських операцій (наприклад, валютні операції). Національний банк здійснює нагляд за діяльністю комерційних банків за допомогою встановлення економічних нормативів (мінімального розміру статутного фонду, показників ліквідності й платоспроможності та ін.) і розмірів обов'язкових резервів. Важлива його функція в банківській системі — забезпечення проведення міжбанківських розрахунків та кредитування комерційних банків, тобто він є банком банків.

Національний банк проводить значну роботу з обслуговування уряду. Він виконує агентські послуги з розміщення державних цінних паперів і обслуговування державного боргу, організовує касове виконання бюджету, проводить міжнародні розрахунки держави. Національний банк здійснює валютне регулювання і визначає офіційні курси валют чи валютні коридори.

Комерційні банки формують банківську систему і виконують такі основні функції: акумуляція тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб; проведення безготівкових розрахунків; касове обслуговування готівкового обігу; кредитування; агентські та інші послуги клієнтам банку. В умовах ринкової економіки комерційні банки являють собою серцевину фінансової системи, виконуючи роль кровоносної мережі в економіці. Концентруючи значну масу фінансових ресурсів і спрямовуючи кредитні потоки, вони відіграють провідну роль у розвитку кожної країни. Тому економічна та фінансова міць країни визначається насамперед потенціалом її банківської системи.

Міжбанківська валютна біржа проводить торги з купівлі-продажу іноземних валют. Ціни, які формуються на цій біржі, характеризують ринковий курс валют, тобто той, який складається під впливом попиту і пропозиції як на національну, так і на іноземні валюти. Крім того, операції з купівлі-продажу валют здійснюються на міжбанківському валютному ринку.

Страхові компанії укладають угоди на страхування, приймають страхові платежі й виплачують страхові відшкодування, інвестують тимчасово вільні кошти. Вони розробляють форми, види й умови страхування, установлюють розміри страхових тарифів.

Фондова біржа проводить операції з цінними паперами. Основне її призначення — організація функціонування вторинного ринку. Однак, з одного боку, через неї може здійснюватись і первинне розміщення цінних паперів, а з іншого боку, і вторинний ринок може функціонувати поза біржею. У зв'язку з цим розрізняють біржовий і позабіржовий обіг цінних паперів.

Пенсійний фонд створений з метою акумуляції і раціонального розміщення коштів, призначених для пенсійного забезпечення. Він виконує функції нарахування пенсій і здійснення їх виплат. Пенсійний фонд як орган управління має відповідні повноваження з контролю за повнотою і своєчасністю сплати внесків підприємств до фонду.

Фонди соціального страхування та Українська державна інноваційна компанія виконують аналогічні функції відносно відповідних цільових фондів

Семінарське заняття №4. ***Основні напрямки фінансової політики***

З погляду основних напрямів впливу фінансів на економіку країни до складу фінансової політики держави входять: бюджетна, податкова, грошово-кредитна, інвестиційна, валютна, страхова, амортизаційна, митна, з управління фінансами та фінансовий контроль.

Бюджетно-податкової (або фіскальна) політики – це сукупність заходів, що здійснюються шляхом маніпулювання державним бюджетом: державними видатками та оподаткуванням для досягнення певної зайнятості, зростання виробництва, зниження інфляції..

Бюджетно-податкова політика (або фіскальна) політика має створювати сприятливі умови для виробничої та фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

Фіскальну політику дещо умовно можна поділити за двома напрямками — на податкову і бюджетну.

Бюджетна політика являє собою діяльність щодо формування бюджету держави, його збалансування, розподіл бюджетних коштів тощо. Вона виявляється у формах і методах мобілізації бюджетних коштів та їх витрачання на різні потреби держави. Залежно від структури бюджетних видатків. Крім того, бюджетна політика визначає засади бюджетного устрою країни і побудови її бюджетної системи, а також організацію міжбюджетних відносин.

Податкова політика найтісніше пов'язана з бюджетною політикою, що характеризує діяльність держави у сфері оподаткування — установлення видів та співвідношення податків, визначення платників та підходів до них, установлення ставок оподаткування, надання податкових пільг тощо. Вона відображає як потреби держави у коштах, так і вплив податків на діяльність підприємств і громадян.

Грошово-кредитна (монетарна) політика становить комплекс дій та заходів держави у сфері грошового ринку, а також сукупність економічних методів, спрямованих на управління рухом кредитного капіталу. Дії грошово-кредитної політики спрямовані на регулювання грошового обороту, які здійснює держава через центр. банк. НБУ здійснює грошово-кредитну політику з метою впливу на грошову масу в обігу, обсяги кредитування, темпи інфляції.

Основними інструментами монетарної політики є такі:

- *облікова або дисконтна політика*, механізм якої полягає в регулюванні облікової ставки НБУ, за якою він надає позички комерційним банкам у порядку їх рефінансування

- *регулювання норм обов'язкових резервів для КБ та ін депозитних установ, які повинні зберігати частину залучених коштів на кореспондентських рахунках у НБУ без права їх використання і виплати процентів за ними*
- *операції на відкритому ринку, що пов'язані з купівлею та продажем ЦП центральним банком на ринку цп.*

Валютна політика – це сукупність економічних, юридичних та організаційних форм і методів у галузі валютних відносин, що здійснюються державою та міжнародними валютними організаціями. Регулювання курсу нац валюти здійснюється за допомогою валютних інтервенцій ЦБ, які впливають на попит і пропозицію нац валюти та іноземних цінностей у країні.

Інвестиційна політика – пол.-ка, яка пов'язана з державними та приватними інвестиціями на розвиток тих галузей та окремих п/п, що мають найважливіше значення і визначають науково технічних процес.

Політика щодо **управління фінансами та фінансового контролю** становить систему заходів управління фінансами, фін механізмом, здійснення фін контролю в державі.

Семінарське заняття №5.

Суть, завдання та види фінансового контролю.

Класифікація фінансового контролю.

Головним завданням фінансового контролю є підтримання фінансової дисципліни та запобігання фінансовим правопорушенням.

Фінансовий контроль — цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, спрямована на додержання законності, фінансової дисципліни і раціональності у забезпеченні реалізації фінансової діяльності держави, тобто мобілізації, розподілу й використання централізованих та децентралізованих фондів коштів з метою виконання завдань і функцій держави та ефективного соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових відносин.

Види фінансового контролю поділяються:

1. *За характером взаємовідносин із суб'єктом — на внутрішній (за якого суб'єкт і об'єкт належать до однієї системи) і зовнішній (суб'єктом контролю є орган, що належить до іншої системи, ніж об'єкт).*

2. *За часом проведення — на попередній, поточний та наступний. Критерій розмежування цих форм полягає у часі здійснення контрольних дій із процесами формування й використання фондів фінансових ресурсів. Водночас вони тісно взаємопов'язані, відображаючи тим самим безперервний характер контролю.*

3. За формами проведення — на ініціативний та обов'язковий.

Ініціативний фінансовий контроль здійснюється на основі рішень суб'єктів господарювання як власними силами, так і за участю сторонніх органів, насамперед аудиторських організацій. Його метою є перевірка дотримання суб'єктом господарювання фінансової дисципліни, оптимізація руху фінансових потоків, економія ресурсів та, як правило, мінімізація оподаткування.

Обов'язковий фінансовий контроль здійснюється переважно за участю органів державної або місцевої влади, хоч у деяких випадках передбачає участь і недержавних фінансових контролерів (особливо у сфері діяльності фінансово-кредитних установ).

4. За суб'єктами контролю — на державний, внутрішньогосподарський, відомчий, аудиторський та контроль фінансово-кредитних установ.

Державний фінансовий контроль здійснюють органи державної влади насамперед законодавчої й виконавчої; спрямований на об'єкти, що підлягають контролю незалежно від їх відомчого підпорядкування. Прикладом державного контролю можна назвати діяльність Рахункової палати України. Порядок здійснення державного контролю буде конкретизований у наступному підрозділі.

Внутрішньогосподарський фінансовий контроль здійснюють економічні служби підприємств, установ, організацій (бухгалтерії, фінансові відділи, служби фінансового менеджменту та внутрішнього аудиту, відділи планування тощо). Він супроводжує повсякденну фінансово-господарську діяльність. Посадовою особою, яка безпосередньо відповідає за стан додержання фінансової дисципліни й організовує проведення внутрішньогосподарського контролю, є головний бухгалтер. Разом із керівником підприємства він у встановлених законодавством випадках несе відповідальність за порушення фінансового законодавства, за правильність і повноту фінансових документів.

Відомчий фінансовий контроль здійснюють конкретні контрольно-ревізійні управління (відділи, групи) міністерств, відомств, державних комітетів та інших органів державного управління. Такий контроль спрямований на забезпечення законності та фінансової дисципліни як підпорядкованими підприємствами, установами, організаціями, так і всередині самого відомства. Робота контрольно-ревізійних підрозділів проводиться під наглядом Міністерства фінансів України.

Аудиторський (недержавний) фінансовий контроль здійснюють незалежні аудитори або аудиторські фірми, які уповноважені суб'єктами господарювання на його проведення. Аудит може проводитися як за ініціативою суб'єкта господарювання, так і за рішенням органу державної влади.

Контроль фінансово-кредитних установ — це контроль за діяльністю суб'єктів фінансових відносин щодо дотримання фінансово-кредитного законодавства, оскільки фінансово-кредитні установи несуть на собі функцію фінансового забезпечення економічної, адміністративно-управлінської й соціальної сфери життєдіяльності держави. А тому від їх функціонування безпосередньо залежить результативність здійснюваних у країні реформ. Цей вид контролю здійснюється відповідними установами, діяльність яких спеціально спрямована на сферу фінансів та кредитування. До них належать: Міністерство фінансів України, Контрольно-ревізійна служба України, Державна податкова адміністрація України, Державний митний

комітет України, Національний банк України з їх системною побудовою структурних підрозділів па місцях та системою державних і комерційних банків тощо.

5. *За цільовою спрямованістю контрольних дій фінансових органів — на стратегічний і тактичний.*

Стратегічний фінансовий контроль спрямовується на вирішення питання стратегії розвитку підприємства, організації, установи, галузі господарства у майбутньому, а тактичний вирішує поточні питання їх фінансової діяльності.

6. *За місцем здійснення фінансового контролю — на виїзний та дистанційний.*

7. *За сферою фінансової діяльності — на бюджетний, податковий, валютний, кредитний, страховий, інвестиційний тощо.*

До методів фінансового контролю належать: ревізія, тематична перевірка, обстеження фінансової діяльності. Кожний із цих методів поділяється на часткові способи та прийоми, які дають змогу вирішувати певні проміжні завдання.

Ревізія — метод документального контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства, установи, організації, додержанням законодавства з фінансових питань, достовірністю обліку та звітності, спосіб документального виявлення недостач, розтрат, привласнень та крадіжок коштів і матеріальних цінностей, запобігання фінансовим зловживанням.

Контролюючим суб'єктом ревізії є спеціальний орган державного фінансового контролю — Головне контрольно-ревізійне управління України (КРУ). Об'єкт ревізії — процеси використання коштів бюджетів усіх рівнів, які належать до бюджетної системи України, та коштів державних цільових фондів, а також матеріальних цінностей і нематеріальних активів, що перебувають у державній чи комунальній власності, бюджетних позик та кредитів, а також позик і кредитів, гарантованих коштами бюджетів.

Тематична перевірка здійснюється за певним переліком питань і з однієї теми шляхом ознайомлення на місці з окремими сторонами фінансової діяльності. Такі перевірки можуть проводитися наскрізним методом за ознакою однотипності операцій або взаємного зв'язку між різними суб'єктами контролю. Зустрічна перевірка — метод документального підтвердження на підприємстві, в установі чи організації, що мали договірні взаємовідносини з об'єктом контролю, на прохання контрольного або правоохоронного органу виду, обсягу та якості операцій і розрахунків, що здійснювалися між ними, для з'ясування їх реальності (повноти відображення в обліку об'єкта контролю).

Обстеження — ознайомлення на місці з окремими ділянками фінансової роботи, у процесі якого виявляються її позитивні й негативні сторони. Характерним для обстеження є використання прийомів зіставлення фактичного стану справ із нормативним.

Семінарське заняття №6.

Заощадження населення як джерело інвестиційних ресурсів у країні

Мотиви утворення заощаджень населення, їх класифікація.

Класифікація заощаджень населення

Фактори доходу, що впливають на споживання та заощадження

Статистика свідчить, що існують передбачувані закономірності, за якими домашні господарства розподіляють свої доходи за статтями споживання. Так, бідні сім'ї в основному витрачають свої доходи на товари першої необхідності - поточне споживання та житло. Із зростанням доходу збільшуються витрати на більш якісне харчування. Проте існує межа для тих додаткових грошей, що витрачаються на харчування. І з подальшим зростанням доходу питома вага споживчих витрат на харчування зменшується.

Споживчі витрати на одяг, товари тривалого користування, відпочинок зростають швидше, ніж дохід. І, нарешті, дослідження показують, що за умов платності таких послуг, як освіта і охорона здоров'я, розмір сектора послуг займає дедалі більшу питому вагу у загальній сумі споживчих витрат.

На величину споживчих витрат впливає багато факторів. Серед них головним є безподатковий дохід (БД), або дохід, що залишається у домашніх господарств після сплати податків, яким вони можуть вільно розпоряджатися. Але не весь безподатковий дохід витрачається на споживання. Певна його частина заощаджується.

Крім поточного доходу, на споживання і заощадження впливає також довгостроковий дохід. Практика показує, що споживачі обґрунтовують свої споживчі витрати, виходячи не тільки з поточного доходу, а й з врахуванням тих змін, які притаманні довгостроковому доходу. Для оцінки цього явища в аналітичній економіці існують дві теорії:

- теорія постійного доходу;
- гіпотеза життєвого циклу.

Постійний дохід - це такий розмір доходу, який може отримувати сім'я якщо відкинути тимчасові і випадкові коливання. Відповідно до теорії постійного доходу, рішення домогосподарств стосовно споживання залежать в основному від постійного доходу. Цей підхід означає, що споживачі змінюють свої витрати не обов'язково пропорційно поточним змінам у доходах. Лише якщо ці зміни приймають стабільний характер, то споживачі відповідно змінюють свої щорічні витрати. Але якщо зміни у доході тимчасові, то значна частина приросту доходу, скоріше за все, буде заощаджуватись.

Розрізняють вплив на споживання трьох основних шоків доходу: *тимчасових, постійно*

виникаючих і очікуваних в майбутньому. За умов тимчасового шоку постійний дохід змінюється незначно, тому споживання теж значно не змінюється. Поточні заощадження зменшуються зі спадом виробництва. Якщо має місце постійний шок, то постійний дохід скорочується відповідно до скорочення випуску. Споживання зменшується відчутно, заощадження майже не змінюються. За умов шоку, очікуваного в майбутньому, споживання скорочуються навіть незважаючи на те, що поточний дохід залишається незмінним. Тому заощадження зростають.

Домашні господарства точно знають свої поточні доходи. Які будуть зміни в майбутньому - тимчасові, чи постійні - їм не відомо. Тому перед тим як приймати рішення про споживання і заощадження, домогосподарства прогнозують майбутні зміни в макроекономічних показниках, від яких залежать їхні реальні доходи.

Висновком теорії постійного доходу є те, що питома вага заощаджень зростає тоді, коли збільшується поточний, а не постійний дохід. З цього факту випливає твердження, що гранична схильність до споживання з поточного доходу значно нижча, ніж з постійного доходу.

Гіпотеза життєвого циклу ґрунтується на твердженні, що споживання в кожному періоді залежить не від поточного доходу, а від доходу протягом усього життя. Принциповим елементом гіпотези життєвого циклу є врахування змін, які постійно відбуваються в рівні доходу протягом усього життя людини. Тому і стратегія споживання і заощадження значною мірою залежить від стадії життєвого циклу людини.

У молоді роки доходи, як правило, невеликі. Протягом трудового періоду доходи людей зростають і найбільші вони у зрілі роки. З'являється можливість заощаджувати. На момент виходу на пенсію трудовий дохід стає рівним нулю і споживання забезпечується нагромадженими заощадженнями.

Недоходні фактори споживання та заощадження

Розглянувши поведінку у споживанні та заощадженнях домашніх господарств у залежності від доходу, перейдемо до аналізу більш широкого кола факторів, які впливають на споживання і заощадження. Всі інші фактори споживання та заощадження, крім доходу, ми будемо називати недоходними факторами.

До недоходних факторів споживання і заощадження відносяться:

Багатство. Під багатством розуміють як нерухоме майно (будинки, автомобілі, телевізори та інші предмети довгострокового користування), так і фінансові засоби (готівкові гроші, заощадження на рахунках, акції, облігації, страхові поліси тощо), якими володіє населення. Домашні господарства заощаджують, утримуючись від споживання, щоб нагромаджувати багатство. За інших рівних умов, чим більше нагромаджено багатства, тим менші стимули до заощаджень

Податки. Відомо, що податки сплачуються частково за рахунок споживання і частково за рахунок заощадження. Зниження податків збільшує безподатковий дохід і тому збільшує як

споживання, так і заощадження. І навпаки.

Рівень цін. Зростання цін скорочує споживання і заощадження і навпаки. Цей висновок має безпосереднє відношення до аналізу багатства як фактора споживання. Зміни рівня цін змінюють реальну вартість, або купівельну спроможність деяких видів багатства. Реальна вартість фінансових засобів, номінальна вартість яких вимірюється в грошах, буде зворотною до зміни ціни. Це і є ефект багатства.

Відрахування на соціальне страхування. Збільшення цих відрахувань призведе до скорочення поточних споживання і заощадження. Але треба враховувати, що на рішення домашніх господарств стосовно споживання і заощадження впливає діюча система соціального забезпечення. Це пов'язано з розглянутою вище гіпотезою життєвого циклу. Чим краще соціальне забезпечення, тим менші заощадження домашніх господарств протягом трудового життя.

Очікування. Очікування можуть бути пов'язані з майбутньою зміною цін, доходів, виникненням дефіциту тощо. Якщо ці очікування несприятливі, то домашні господарства змушені робити закупки наперед, що у поточному році збільшує споживання та зменшує заощадження. Очікування приросту грошових доходів у майбутньому зумовлює збільшення поточних витрат.

Споживча заборгованість. Якщо в попередній період споживча заборгованість зросла, то в поточному періоді домашні господарства будуть змушені зменшити споживання і заощадження, аби ліквідувати минулу заборгованість. І навпаки, коли споживча заборгованість зменшилася, то поточний рівень споживання і заощаджень може зрости.

Відсоткова ставка. Зміна ставки відсотка впливає на співвідношення між поточними і майбутніми споживанням і заощадженням. Коли відсоткова ставка зростає, поточне споживання зменшується, а заощадження зростають, що збільшить майбутнє споживання, забезпечене поточними заощадженнями. Таким чином, домашні господарства зміщують частку споживання у поточному періоді збільшенням споживання у майбутньому.

В умовах ринкової економіки практично перед кожною людиною або домогосподарством постає проблема управління власними фінансами: витратити чи заощаджувати? Якщо інвестувати, то в яких обсягах і куди? На жаль, населення України через недостатній розвиток фінансових ринків має досить обмежений вибір інструментів капіталізації грошових заощаджень.

Заощадження — частина грошових доходів населення, яка не витрачається на споживання і призначена для забезпечення потреб у майбутньому.

Виділяють *мотивовані і немотивовані* заощадження домогосподарств. Основні мотиви для здійснення заощаджень можна об'єднати в такі групи:

- придбання дорогих товарів;
- непередбачувані витрати;
- витрати майбутніх періодів (весілля, освіта та ін.);
- звичка заощаджувати кошти;
- заощадження з метою отримання прибутку.

Немотивовані заощадження домогосподарств виникають внаслідок перевищення платоспроможності над рівнем потреб. Це може відбуватися у таких випадках:

- рівень доходів досить великий, тобто домогосподарство має змогу задовольнити нинішні потреби;
- рівень пропозиції та якість пропонованих товарів або послуг не може задовольнити попит споживачів;
- У державі реалізується ефективна політика, спрямована на підвищення рівня заощаджень домогосподарств.

За характером мобілізації заощадження домогосподарств поділяють на організовані та неорганізовані.

Організовані заощадження — заощадження населення, мобілізацію і розміщення яких здійснює банківська система або небанківські фінансово-кредитні установи. В Україні поки найдоступнішою формою організованих заощаджень населення є банківські депозити. Тому надзвичайно актуальним завданням у сучасних умовах є стимулювання організованих заощаджень громадян шляхом створення сприятливого економіко-правового середовища для розвитку небанківських фінансово-кредитних установ (страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, інвестиційних фондів, кредитних спілок тощо).

Неорганізовані грошові заощадження населення — заощадження, що зберігаються безпосередньо у населення готівкою у національній та іноземній валютах. До неорганізованих заощаджень належать також зберігання коштів у вигляді коштовностей, дорогоцінних металів, дорогих товарів тривалого користування тощо. Масове зберігання людьми грошей у готівці (неорганізовані заощадження), незважаючи на всі звернення щодо використання раціональніших форм збереження заощаджень і підтримки національної економіки, значною мірою пояснюється природним суб'єктивним відчуттям ризику можливих збитків, яке посилюється вкрай негативним досвідом, набутим у часи гіперінфляції, сертифікаційної приватизації та фінансових пірамід.

Перед населенням постійно постає питання, в якому вигляді доцільніше зберігати кошти. Домогосподарство усвідомлює, що зберігання коштів у банківських установах буде обтяжене депозитним ризиком. Депозитний ризик — можливість повного чи часткового неповернення вкладів або затримка їхнього повернення через імовірне банкрутство банку. Цей ризик може бути спричинений неправильним оцінюванням та невдалим вибором банківської установи для здійснення депозитних операцій. Зниження депозитного ризику можна забезпечити низкою методів та інструментів, зокрема шляхом страхування депозитних вкладів, формуванням депозитного портфеля домогосподарства тощо.

Практика свідчить, що значна частина громадян переконана у потребі диверсифікації своїх вкладів на депозитних рахунках у кількох банках, і хоча роздрібнення вкладів населення створює певні незручності для вкладників, водночас воно дає змогу знизити ступінь депозитного ризику. У цьому контексті домогосподарство цікавлять в основному такі показники:

- ризик можливого банкрутства комерційних банків, у яких домогосподарство зберігає чи має намір розмістити свої кошти;
- публічний рейтинг банків, у яких домогосподарство розміщує свої заощаджені кошти;
- ставки відсотків за депозитами.

Під інвестиціями розуміють господарські операції, які передбачають придбання основних фондів, нематеріальних активів, корпоративних прав, та інших цінних паперів в обмін на кошти або майно.

Інвестиції поділяються на фінансові та капітальні. Інвестиційна діяльність громадян відіграє важливу роль в фінансовій діяльності. Безпосередньо для громадян метою інвестування є забезпечення прибутковості, а також приросту вартості грошових коштів які викладаються у відповідні об'єкти. Інвестиції надають можливість одержання поточного доходу, виплата якого може проводитись в майбутні періоди. Ще один важливий напрям використання інвестицій - це перепродаж їх заради одержання грошових потоків у періоди, коли це конче необхідно для громадянина. Важлива роль в інвестиційній діяльності належить участі в контролі над діяльністю суб'єктів господарювання (шляхом придбання і використання корпоративних прав), страхуванню фінансових ризиків, оптимізації оподаткування доходів, захисту від інфляції та ін.

Інвестування фінансових ресурсів в активи підприємств і установ дає можливість збільшити обсяги капіталу, який залучається з метою проведення господарських і фінансових операцій. Залучення громадян до активної інвестиційної діяльності збільшує обсяги операцій на вторинному фондовому ринку. Держава заохочує інвестиційні операції громадян, оскільки вони збільшують можливості розвитку економіки, надають додаткові кошти для фінансування державного і місцевих бюджетів, державних цільових фондів та інше.

Інвестиційна діяльність громадян проводиться в *різних формах*. Кожна з них має певні переваги й недоліки. При виборі форм інвестування необхідно врахувати багато факторів. При цьому, кожен з учасників інвестиційного процесу може надавати перевагу тим чи іншим конкретним напрямам діяльності. На основі вибору форм інвестицій формується *інвестиційний портфель* громадян. Інвестування може проводитись в реальні активи (капітальні інвестиції) або в фінансові активи (фінансові інвестиції). Кожен з цих напрямів здійснюється в організаційних формах, які відображенні на В процесі формування інвестиційного портфеля громадян враховується багато факторів: доходність, ризик вкладання капіталу, строки, мета інвестування, доступність об'єктів інвестицій, інфляційні процеси, правовий захист вкладень, наявність державних гарантій та ін. Інвестиційний портфель повинен відповідати багатьом вимогам. Заради забезпечення стійкості вкладень, він має бути диверсифікованим. Це означає, що громадянин повинен вкладати свої гроші зразу в декілька активів. В такому разі знецінення одних активів може перекидатися зростанням інших.

Важлива роль в розвитку інвестиційної діяльності належить управлінню інвестиційним портфелем. Кваліфіковане управління портфелем потребує не тільки повсякденного аналізу вартості його активів, а й проведення активних операцій та зміни його структури. Таке управління можуть проводити самі громадяни, але більш кваліфіковані операції з формуванням і зміни структури інвестиційного портфеля можуть здійснювати менеджер комерційних банків, інвестиційних компаній, та інших фінансових посередників.

Семінарське заняття №7.

Склад і напрямки використання державних видатків.

Розглянемо державні витрати за напрямками використання.

1. Однією з головних функцій держави в соціально-орієнтованій державі є **фінансове забезпечення соціальних гарантій населенню**. Соціальний захист сам по собі є продуктом розвитку ринкової економіки. В умовах державної власності йому немає місця у взаємовідносинах держави і населення, оскільки держава не може захищати громадян від самої себе.

Без встановлення соціальних гарантій та механізмів їх реалізації не можна досягти соціальної злагоди між населенням, державою і підприємцями, а отже, й економічної стабільності в країні. Проблема соціальних гарантій є дуже складною. Соціальні гарантії забезпечують суспільство в особі спеціальних державних органів, профспілок, громадських організацій.

Соціальні гарантії мають здійснюватися за трьома основними напрямками.

Перший полягає в тому, що держава повинна гарантувати кожному працюючому нормальний рівень добробуту через мінімальний рівень заробітної плати, її індексацію, помірні податки і невтручання в підприємницьку діяльність.

Другий напрям полягає в задоволенні пріоритетних потреб суспільства, таких як здобуття загальної освіти, виховання дітей і підлітків, проведення культурно-освітньої роботи, підготовка кадрів, організація охорони здоров'я і розвитку фізичної культури.

Третій напрям має на меті вирівнювання рівнів життя окремих груп населення, недостатня забезпеченість яких пов'язана переважно з причинами, що не залежать від їх трудової діяльності

За рахунок державних витрат держава має гарантувати своїм громадянам мінімум соціальних і матеріальних благ через такі механізми:

- відновлення фінансового забезпечення на державному рівні мінімальних соціальних гарантій (мінімальної заробітної плати, пенсій за віком, стипендій тощо);
- здійснення у зв'язку з ціною лібералізацією превентивних соціальних заходів, адресного вибіркового надання соціальної допомоги та компенсаційних виплат;
- захист купівельної спроможності малозабезпечених громадян через щомісячний перегляд середньодушового сукупного доходу, що дає право на допомогу, та цільової грошової допомоги відповідно до зміни індексу цін.

При розробці програм соціально-економічного розвитку обов'язково враховуються державні соціальні стандарти і нормативи[^]

На основі соціальних стандартів визначаються розміри основних соціальних гарантій, мінімальні розміри заробітної плати та пенсій за віком, інших видів соціальних виплат і допомоги.

За характером задоволення соціальних потреб соціальні нормативи поділяються на:

- нормативи споживання - розміри споживання в натуральному виразі , за певний проміжок часу (за рік, за місяць, за день) продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання та деяких видів послуг;
- нормативи забезпечення - визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів довгострокового користування, а також забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, установ, організацій соціально-культурного, побутового, транспортного обслуговування й житлово-комунальних послуг;
- нормативи доходу - розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що обчислюється на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання й забезпечення.

2. Іншим напрямом витрачання державних коштів є **фінансове забезпечення соціально-культурних послуг.**

Результатом діяльності галузей соціальної сфери є створення духовних цінностей, соціально-культурних і побутових послуг.

Об'єктом впливу соціальної сфери є матеріальне виробництво. Однак зміст цього впливу може розглядатися як двосторонній процес з приводу обміну результатами праці, що становить основу економічних, у тому числі фінансових, відносин.

Соціальна сфера активно впливає на збільшення обсягу валового внутрішнього продукту, прискорення науково-технічного прогресу, зростання продуктивності праці, підвищення кваліфікації робочої сили, і є одним із важливих факторів зростання ефективності виробництва.

3. Одним з головних напрямів витрачання державних коштів можна вважати **фінансове забезпечення розвитку освіти, науки та культури.**

Освіта - це суспільне явище, яке впливає на всі сфери економічного життя суспільства та є вагомим елементом на шляху досягнення високих темпів економічного зростання та добробуту суспільства. Вона являє собою специфічну сферу створення духовних благ, яка займається формуванням знань та вмінь підростаючого покоління, його вихованням, підготовкою кадрів.

Освіта має значний вплив на відтворення робочої сили. Це насамперед вплив на підвищення якості робочої сили, її здатності вчасно пристосуватися до нових вимог, які ставить ринок. Адже зростання освітнього рівня робітників виступає суттєвою передумовою кращої їх адаптації до праці в умовах прискороного розвитку науки, техніки та сучасних технологій. Розвиток творчого потенціалу працівника, який залежить від системи загальної та професійної освіти, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів є суттєвими факторами зростання продуктивності праці, а також і економічного зростання держави.

До основних принципів державної політики в галузі освіти визначені такі:

- доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов для повної реалізації кожною людиною її здібностей, таланту, всебічного розвитку;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями;

- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій.

Видатки на освіту здійснюються за такими групами закладів і заходів:

Дошкільна освіта

Загальна середня освіта

Заклади освіти для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації

Позашкільна освіта

Професійно-технічна освіта

Вища освіта

Післядипломна освіта

Інші заклади та заходи в галузі освіти

У сучасних умовах наука стає безпосередньо виробничою силою, головною умовою розвитку науково-технічного прогресу та зростання на його основі ефективності суспільного виробництва.

4. Видатки на заклади культури і мистецтва. В Україні державні заклади культури і мистецтва виконують велику роботу з культурного обслуговування населення, сприяють розвитку народної творчості

Фінансування установ культури і мистецтва здійснюється за рахунок державного і місцевих бюджетів, коштів від надання платних послуг, а також коштів підприємств, організацій, громадських об'єднань та інших джерел.

Значну увагу держава приділяє фінансуванню видатків на охорону здоров'я і фізичну культуру.

У державній системі охорони здоров'я в останні роки відчутний дефіцит коштів. Бюджетне фінансування лікувально-профілактичних заходів здійснюється в обмежених розмірах, що значно ускладнює їхнє функціонування.

У результаті загострюються проблеми медичного обслуговування населення. Вони можуть перетворитися на джерело гостро го соціального напруження і потребують великої уваги з боку держави

Семінарське заняття №8

Роль та значення Податкового кодексу України

Податкове право є складовою фінансового права і являє собою сукупність юридичних норм, які визначають сутність податків у державі, порядок їх сплати, розрахунок, функціонування, зміни, скасування. Крім того, воно регулює відносини, що виникають між податковими органами та платниками при сплаті податків, а також містить загальні закони та підзаконні акти і нормативи, які закріплюють принципи побудови податкової системи, права та обов'язки учасників податкових правовідносин, види платежів, методичні та теоретичні положення, які пояснюють інші положення, явища, обставини, терміни.

Джерелом податкового права є закони з питань оподаткування та інші нормативні акти, розпорядження, постанови, які приймаються Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів, укази Президента, постанови податкової адміністрації України, рішення судів різних інстанцій тощо. Особливе значення мають нормативні документи, які коригують закони України або відміняють їх.

У системі оподаткування можуть існувати тільки податкові правовідносини. Це відносини, які виникають при сплаті податків підприємствами, громадянами, тобто коли вони виступають як носії прав та обов'язків, що встановлюються чинним законодавством і регулюються нормами фінансового, адміністративного, цивільного та кримінального права. Податкові правовідносини відображають економічні, політичні, управлінські відносини.

Суб'єктами правовідносин виступають, з одного боку, податкові органи, які діють від імені держави і мають відповідні повноваження, а з другого — платники податків (юридичні та фізичні особи). Будь-яка юридична або фізична особа стає платником податку тільки за наявності об'єкта оподаткування — доходу, майна, землі тощо.

Податкові правовідносини стосуються широкого кола питань, починаючи з розробки порядку, визначення обов'язків щодо сплати податку, форми контролю за сплатою, податкових пільг і закінчуючи визначенням строків сплати його до відповідного бюджету. Ці відносини мають свої особливості, які полягають у визначенні суб'єктів податкових правовідносин. Суб'єктами податкових правовідносин виступають державні податкові органи та платники податку (юридичні та фізичні особи). Кожен суб'єкт має юридичні права та обов'язки. Так, обов'язок Державної податкової адміністрації — вимагати від платника своєчасної сплати податку у визначені строки і в повному обсязі. Якщо ця вимога не виконується, то податкові органи мають право застосовувати штрафні санкції або інші міри покарання до порушників. Платник зобов'язаний вчасно сплачувати податки відповідно до чинного законодавства. Крім того, він має право на відстрочку платежів, його розрахунку, отримання податкового кредиту або пільг, повернення переплачених податкових сум, а також на оскарження дій податкової адміністрації в керівних органах або в арбітражному суді.

Зміст податкових правовідносин виявляється у формі особистих зв'язків між учасниками, тобто в суб'єктивних правах та їх юридичних обов'язках. Тому з'являється суб'єктивне податкове право. Воно являє собою поведінку платників податків і державних податкових органів. Відповідно до суб'єктивного податкового права визначають і відповідні суб'єктивні податкові відносини як вид обов'язкової поведінки, яка повинна відповідати чинному закону.

Предметом податкового права є чинна система правових фінансових відносин, яка виступає регулятором відносин між державними податковими органами та податками щодо визначення правил та порядку стягнення їх в бюджети різних рівнів.

Методом податкового права виступають імперативні норми податкового права з метою стягнення податків до державного бюджету з доходів, майна, землі платника податків. Імперативність означає обов'язковість сплати податкових платежів без будь-яких винятків.

Імперативні норми податкового права зобов'язують платників дотримуватись вимог законодавства щодо сплати податків і не допускати будь-яких змін або його порушення. Ця норма визначається обов'язковим характером податків.

Податкові правовідносини можливі тільки при наявності податкових законів. Вони являють собою правовий акт вищого органу законодавчої влади, який визначає обов'язки усіх суб'єктів процесу оподаткування — як державних податкових органів, так і платників податків. Головним при цьому є визначення обов'язків сплати податків у строки, порядку, розмірах, які визначаються цим законом.

Податкові закони — це особливі закони, які стосуються економічних аспектів діяльності як підприємств, так і громадян.

Податковий закон повинен бути чітко сформульований, простий і зрозумілий суб'єктам системи оподаткування — як державним податковим органам, так і платникам податку. У ньому повинен бути чітко визначений порядок нарахування та сплати податку.

Податковий закон містить обов'язкові елементи податкової системи, до яких належать суб'єкти та об'єкти оподаткування, ставки, одиниці, строки та пільги щодо певного податку.

Податковий кодекс України — закон України, який регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів.

Податковий кодекс України зокрема визначає:

- вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування,
- платників податків та зборів, їх права та обов'язки,
- компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю,
- відповідальність за порушення податкового законодавства

Податковий кодекс України має реєстраційний № 2755-VI від 2 грудня 2010 року. Кодекс набрав чинності з 1 січня 2011р.

Історія прийняття

17 червня 2010 року поданий урядом законопроект було прийнято за основу. Але зазначений законопроект зазнав такої критики, що 8 липня Верховна Рада України спочатку ухвалює рішення про всенародне обговорення проекту Податкового кодексу, а вже 7 вересня визнає такою, що втратила чинність, власну постанову про прийняття Податкового кодексу за основу. Новий етап ухвалення Податкового кодексу розпочався 7 жовтня, коли доопрацьований проект цього документу було прийнято за основу постановою Верховної Ради № 2593-VI. 18 листопада Верховна Рада нарешті приймає Податковий кодекс, але вже 30 листопада Президент України після масових акцій протесту накладає на нього вето. Подальші події розвиваються блискавично. 2 грудня Верховна Рада повторно приймає Податковий кодекс вже з урахуванням

побажань Президента, 3 грудня кодекс підписує глава держави, а вже 4 грудня текст Податкового кодексу офіційно оприлюднюється в газеті «Голос України».

Недоліки кодексу

Прийняття Податкового кодексу є стартом податкової реформи, а отже до нього необхідно вносити зміни. Є незгодженості Податкового кодексу та Конституції України. Серед недоліків кодексу, зокрема, подвійна відповідальність за одне і теж правопорушення. 6 квітня 2011 року вийшов коментар Податкового кодексу України з добіркою його недоліків та казусів під назвою "Податковий кодекс: «білі плями» та «підводні камені»" (автор - Віталій Мосейчук). Ще більше цікавих (на зразок того, що слимаки були віднесені до ссавців), але й тих що можуть мати дуже неприємні наслідки (наприклад відносно безмежного розширення терміна "постачання послуг") ляпів виявляє бухфорумна громадськість.